

Growth-oriented prevention of crimes related to social networks

Dehghani.Rohollah¹- Sheydaein Arani.Mahdi^{2*}-Mirkhalili.Seyyed Mahdi³-Darabi.Shahrdad⁴

1: PhD candidate in criminal law and criminology, Qom branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

2: Assistant Professor, Department of Law, University of Tehran (Farabi Campus), Qom, Iran: (Corresponding author) (m-sheidaeian@ut.ac.ir)

3: Associate Professor, Department of Law, University of Tehran (Farabi Campus), Qom, Iran.

4: Assistant Professor, Department of Law, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

Today, virtual social networks are the most powerful online media; To the extent that these networks facilitate the free flow of information to normal users; The circulation of sabotage information and new ways of committing crime has also been facilitated from this context. Any confrontation with crimes related to social networks requires the application of prudent and codified criminal policy. The anonymity of users, the difficulty of accessing professional criminals in this space due to the uncontrollability of non-native social networks and the severe vulnerability of the target, especially children, have doubled the need for growing prevention of crimes committed in this space. In this research, descriptively and analytically, an attempt has been made to analyze the concept in the field of crime prevention by describing the theories of criminological thinkers. The sources collected in this research are library method which has been finalized by using books, articles and related domestic and foreign scientific reports and researches in this field. Findings indicate that the use of community-based institutions, strengthening self-control mechanisms, individual-centered, family-oriented, school-based support programs and utilizing economic, cultural and social capacities to create the necessary conditions to prevent the tendency Children and adolescents are important to delinquency. On the other hand, jurisprudential teachings indicate that children and adolescents are among the most vulnerable sections of society physically, mentally and socially. Unfortunately, due to the limitations of researchers in accessing court cases, no case is properly investigated for the various dimensions of these crimes, and the scope of these crimes and delinquencies is increasing every day. Therefore, creating intelligent and integrated systems for accurate recording of statistics and information related to crimes in this field and providing researchers with access to this data, strengthening local social networks with a spark of creativity and initiative, paying special attention to promoting media literacy by providing And the provision of hardware and software facilities for educating adolescents, young people and their parents, as practical solutions to get out of this situation is suggested. The synergy of the set of governance pillars with the participation of citizens and civil society organizations in this dangerous path is an undeniable necessity.

Keywords: Juvenile delinquency, Social network related crimes, Growth prevention.

- R. Dehghani, M. Sheydaein Arani, S.M. Mirkhalili, Sh. Darabi (2023). Growth-oriented prevention of crimes related to social networks, *Islamic Law and Jurisprudence Studies*, 15(31), 267-292.

Doi: [10.22075/feqh.2023.30054.3545](https://doi.org/10.22075/feqh.2023.30054.3545)

فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی

سال ۱۵- شماره ۳۱- تابستان ۱۴۰۲

صفحات ۲۶۷-۲۹۲ (علمی- پژوهشی)

تاریخ: وصول ۱۴۰۰/۰۶/۰۵ - بازنگاری ۱۴۰۰/۰۸/۰۳ - پذیرش ۱۴۰۰/۰۸/۰۸

پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی

روح اله دهقانی ۱/ مهدی شهیدان آرائی ۲/ سید محمود میرخلیلی ۳/ شهرداد دارابی ۴

۱: دانش آموخته دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

۲: استادیار گروه حقوق دانشگاه تهران (پردیس فارابی)، قم، ایران (نویسنده مسئول) m-sheidaei@ut.ac.ir

۳: دانشیار گروه حقوق دانشگاه تهران (پردیس فارابی)، قم، ایران.

۴: استادیار گروه حقوق، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

چکیده

امروزه شبکه‌های اجتماعی مجازی، قوی‌ترین رسانه برخط به شمار می‌روند؛ به همان میزانی که این شبکه‌ها جریان آزاد اطلاعات را برای کاربران بهنجار آسان نموده، گردش اطلاعات خرابکارانه و شیوه‌های نوین ارتکاب بزه نیز از این بستر، تسهیل شده است. هرگونه مقابله با جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی، نیازمند کاربست سیاست کیفری سنجیده و مدوئی می‌باشد. گمنامی کاربران، صعوبت دسترسی به مجرمین حرفه‌ای این فضا به دلیل نظارت ناپذیری شبکه‌های اجتماعی غیر بومی و آسیب پذیری شدید آماج به ویژه کودکان، ضرورت پیشگیری رشد مدار از جرائم ارتکابی در این فضا را دو چندان ساخته است.

در این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی تلاش شده است با توصیف نظریات متفکران جرم‌شناسی به تحلیل این مفهوم در عرصه پیشگیری از جرم، پرداخته شود. منابع جمع‌آوری شده در این پژوهش به روش کتابخانه‌ای است که با استفاده از کتب، مقالات و گزارش‌های علمی داخلی و خارجی مرتبط و تحقیقات به عمل آمده در این حوزه، جمع‌بندی نهایی صورت گرفته است. یافته‌ها مبین این موضوع است که استفاده از نهادهای جامعه پذیرکننده، تقویت ساز و کارهای خودکنترلی، برنامه‌های حمایتی فردمدار، خانواده‌مدار، مدرسه‌مدار و بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جهت ایجاد بسترهای لازم در راستای مانع‌سازی در گرایش اطفال و نوجوانان به بزهکاری حائز اهمیت می‌باشد. از دیگر سو، آموزه‌های فقهی نیز حکایت از آن دارد که کودکان و نوجوانان جزو آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه از لحاظ جسمانی، روانی و اجتماعی به شمار می‌روند. متأسفانه به دلیل محدودیت‌های پژوهشگران در دسترسی به پرونده‌های قضایی، هیچگاه به درستی ابعاد مختلف این جرائم، مورد کنکاش واقع نمی‌شوند و هر روز بر دامنه این بزه‌ها و بزهکاری‌ها افزوده می‌شود؛ بنابراین ایجاد سامانه‌های هوشمند و یکپارچه برای ثبت دقیق آمار و اطلاعات مربوط به جرائم این حوزه و فراهم کردن امکان دسترسی پژوهشگران به این داده‌ها، تقویت شبکه‌های اجتماعی بومی با چاشنی خلاقیت و ابتکار، توجه ویژه به موضوع ارتقای سواد رسانه‌ای با تهیه و تدارک امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برای آموزش نوجوانان، جوانان و والدین آنها، به عنوان راهکارهای عملی برون‌رفت از این شرایط پیشنهاد می‌شود. هم‌افزایی مجموعه ارکان حاکمیت با مشارکت شهروندان و نهادهای مدنی در این مسیر خطیر، ضرورتی انکارناپذیر است.

کلیدواژه: بزهکاری اطفال و نوجوان، جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی، پیشگیری رشد مدار.

- دهقانی، روح اله؛ شهیدان آراء، مهدی؛ میرخلیلی، سید محمود؛ دارابی، شهرداد (۱۴۰۲). پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی. *مجله مطالعات فقه و حقوق اسلامی دانشگاه سمنان*، شماره ۳۱، صفحات ۲۶۷-۲۹۲.

Doi: 10.22075/feqh.2023.30054.3545

مقدمه و بیان مسأله

از سال ۲۰۰۵ تاکنون، موضوع شبکه های اجتماعی مجازی، اصلی ترین مشغله کاربران اینترنت در دنیا و به تبع آن در ایران بوده است و امروزه شبکه های اجتماعی مجازی، قوی ترین رسانه آنلاین در دنیا به شمار می روند. شبکه های اجتماعی، نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی هستند که با این که عمر خیلی زیادی ندارند، توانسته اند به خوبی در زندگی مردم جای باز کنند. مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه های اجتماعی متفاوت در این شبکه ها، گرد هم آمده اند و از فاصله های بسیار دور در دنیای واقعی، از این طریق با هم ارتباط برقرار می کنند. تأثیر روزافزون تکنولوژی های نوین ارتباطی به ویژه شبکه های اجتماعی، دولت ها را وادار به اتخاذ سیاست های فرهنگی و رسانه ای جدید و ملّی کرده است، به نحوی که بسیاری از دولت ها برنامه عملیاتی ویژه ای برای مقابله با تأثیر شبکه های اجتماعی مجازی اتخاذ کرده اند. بدون تردید و با بررسی اجمالی وضعیّت امروز جامعه می توان بیان داشت که رابطه مستقیمی میان عضویت در شبکه های اجتماعی و تغییرات شگرف در سبک زندگی افراد وجود دارد. به عنوان مثال، این شبکه ها بر نوع پوشش، نحوه محاوره و حتی سبک برقراری ارتباط میان اقشار مختلف جامعه اثر گذار بوده است. صفحات پروفایل افراد در شبکه های اجتماعی این شانس را به خالقان خود می دهد که جنبه هایی از هویت خود را که پیشتر پنهان بوده، افشاء کنند. گرایش به بزهکاری در دوران کودکی، آنها را از پیمودن مسیر رشد و تعالی باز می دارد و جایگاه آینده آنان را در اجتماع به خطر می اندازد. از همین روست که امروزه راهبرد بین المللی پیشگیری از جرم از سطح سوم (سزادهی، ناتوان سازی، اصلاح و درمان مجرمان) به پیشگیری رشد مدار تغییر کرده و در حال حرکت به سوی ترکیبی از راهبردهای پیشگیری اولیه (پیشگیری عمومی) و پیشگیری ثانویه (پیشگیری از بزهکاری افراد در معرض خطر) است. تلاش برای پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان در معرض خطر، مبانی حقّ محور دارد. شناسایی عوامل خطر گرایش به بزهکاری و همچنین شناسایی عوامل حمایت کننده کودکان و نوجوانان

در مقابل این خطرها دو رکن اصلی پیشگیری رشد مدار را تشکیل می‌دهند. البته قطعاً این قشر در واقع امر، قربانی قصور جامعه در انجام تکالیفش نسبت به کودکان و نوجوانان محسوب می‌شوند؛ بنابراین نیازمند حمایتی نو در جهت جریان کمبودهای عاطفی، روانی و آموزشی در فرایند جامعه‌پذیری هستند. در هر حال، پیشگیری رشد مدار به دنبال بهبود توانایی‌های اجتماعی و تکامل فکری، اخلاقی و اجتماعی اطفالی است که خطر گرایش آنها به بزهکاری زیاد است و از طریق احیای شرایط تربیتی، نیل به این اهداف را دنبال می‌کند. از اینرو نوشتار حاضر، پیشگیری رشد مدار را از منظر فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار می‌دهد. لازم به ذکر است از آنجایی که تعریف مورد توافقی در خصوص جرم رایانه‌ای وجود ندارد به نحوی که حتی انجمن بین‌المللی حقوق کیفری در نشست خود در سال ۱۹۹۲ در آلمان نیز نتوانست تعریفی برای جرم رایانه‌ای ارائه کند و در واقع، همه شرکت‌کنندگان به توافق رسیدند که به جای تعریف جرم رایانه‌ای، فهرستی از جرائم رایانه‌ای عمدی را به منزله مبنای مشترک، بپذیرند در خصوص جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی نیز تعریف دقیقی نمی‌توان ارائه نمود ولی منظور ما از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی در این پژوهش، جرائمی است که شبکه‌های اجتماعی به عنوان وسیله و ابزار ارتکاب جرم، در آن نقش داشته باشند و هدف ما پیشگیری از این قسم از جرائم است. در این پژوهش تلاش ما بر این بوده است تا نحوه اجرای کارکردهای پیشگیرانه رشد مدار را بر ناهنجاری‌های موجود در شبکه‌های اجتماعی بیآزمائیم و در این راستا با تحلیل دو پرونده قضایی سعی کرده ایم تا به نگاهی واقع‌بینانه و منطقی، دست یافته و راهکارهای عملیاتی ارائه نماییم.

۱- مبانی و منابع فقهی پیشگیری رشد مدار

۱-۱- منابع فقهی و شرعی

مهم‌ترین منابع در حقوق اسلامی، قرآن، سنت، اجماع و عقل است و از آنجا که در حال حاضر، زمینه نزول دو منبع نخست، فراهم نیست و منبع سوم نیز دست‌یافتنی نمی‌باشد دلیل چهارم را باید اصلی‌ترین دلیل به حساب آورد. با این وجود، فقها بر این

باورند که قرآن و سنت فقط احکام عبادی شخصی را بیان نمی کنند بلکه در زمینه های اجتماعی نیز احکام فراوانی دارند. از همین روی، قرآن و سنت هم دو منبع مهم برای موضوع بحث ماست که به برخی از آنها اشاره می کنیم:

۱-۱-۱- قرآن

قرآن، کتاب اخلاق و انسان سازی است اما علاوه بر احکامی که در این زمینه بیان می کند آیاتی نیز به مقررات و احکام حقوقی و اجتماعی اختصاص دارد که با عنوان «آیات الاحکام» شناخته می شوند. اگر انسان به صورت کامل، تربیت شده و رفتاری منطقی و نیکو داشته باشد با کمک عقلی که به عنوان پیامبر درونی او به ودیعه نهاده شده است توان وضع مقررات زندگی را دارد؛ بنابراین احکام حقوقی قرآن جنبه ارشادی دارند. در اینجا به چند آیه اشاره می کنیم.

در قرآن کریم از مراحل رشد انسان، زمان حمل، بلوغ حلم، بلوغ نکاح و بلوغ اشد و در موارد دیگری به پیری اشاره گردیده است. بلوغ حلم در آیه ۵۹ سوره مبارکه نور ذکر شده است: «و اذا بلغ الاطفال منکم الحلم فلیستأذنوا کما استاذن الذین من قبلهم کذلک ینبئ الله لکم آیاته و الله علیم حکیم: و چون کودکان شما به سن بلوغ رسیدند باید از شما کسب اجازه کنند همان گونه که آنان که پیش از ایشان بودند اجازه گرفتند...»؛ اگرچه در جرم شناسی برای شروع بزهکاری انسان، سنین مختلفی اعلام شده است و به تناسب رشد انسان از نظر بدنی و نیروی حیاتی و شهوانی، تمایل به ارتکاب جرم نیز افزایش یافته تلقی گردیده است و حتی در برخی سنین به اوج خود می رسد (کی نیا، ۱۳۷۰: ۳۲۸) اما با نگرش در آیات قرآن مجید مشخص می شود که سن خاصی در طول مراحل مختلف رشد انسان برای بزهکاری تعیین ننموده است. آن چه مورد تأکید قرآن کریم است تعلیم و تربیت دوران طفولیت و بلوغ می باشد. این مهم نشانگر این معنا می تواند باشد که قسمت اعظم گرایش های انحرافی و جنایی، ریشه در این دوران دارند. بنابراین تدابیر پیشگیرانه مبتنی بر مداخله های روانی-

اجتماعی در مراحل رشد کودکان و نوجوانان در هر یک از قالب‌های پیشگیری اجتماعی و وضعی که مورد تأکید جرم‌شناسی است نشانه‌های مهمی در قرآن دارد.

۱-۲-۱- روایات

آن چه مسلم است این که اولین نقش در آموزش تعالیم دینی به کودکان و نوجوانان بر عهده نهاد خانواده و پس از آن بر عهده مدرسه و سیستم آموزشی است که این امور در گرو اهتمام حاکمیت در تأمین امنیت جامعه و سالم سازی آن می باشد.^۱ به همین دلیل است که از دیدگاه امام علی علیه السلام وجود حکومت برای هر جامعه‌ای ضرورت دارد و به سامان رسیدن امور اجتماعی و صلاح مردم در گروی وجود حکومت است. از منظر معاشرت‌های ترجیحی، اسلام موکداً بیان می کند که معاشرت با صالحان و پاکان بر سیره و رفتار افراد، اثرگذار بوده و مانع بسیاری از انحرافات می گردد. حضرت علی علیه السلام در نامه ۷۴ نهج البلاغه می فرماید: «به نیکوکاران برسید تا از آنان باشید و از بدکاران، دوری کنید تا از آنان نباشید و پیش از راه از همراه و پیش از خانه از همسایه بپرسید.»

۱-۲-۲- مبانی فقهی پیشگیری رشد مدار

در آموزه‌های دین اسلام برای تربیت در تمامی مقاطع زندگی حتی قبل از ولادت نیز تعالیم ویژه‌ای داده شده است تا انسان از کودکی در کانون خانواده پرورش یابد. «از منظر فرهنگ تربیتی اسلام، والدین که مهم‌ترین نقش‌آفرینان در حوزه تربیت نسل جدید محسوب می شوند با بهره‌گیری از روش‌های صحیح و اطمینان‌بخش و با رعایت

۱. البته باید توجه داشت که در این زمینه نباید از نقش و کارآفرینی عنصر امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری اجتماعی از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی و فضای اجتماعی غافل شد به طوری که در آموزه‌های دینی بدان اهتمام زیادی شده است از جمله امام علی بن حسین علیه السلام فرموده اند: «منافق از کار زشت نهی کند اما خودش از آن دوری نمی‌کند و به کارهای خوب دستور می‌دهد اما خودش انجام نمی‌دهد» (حرّ عاملی، بی تا: ۴۲۹/۱۱؛ نیز ر.ک: کلینی، بی تا: ۸۴/۳)؛ در این روایت تأکید شده است که در امر به معروف و نهی از منکر باید افراد شایسته و صادق این فریضه را برپا دارند تا آثار مناسبی داشته باشد که این امر، نافی نقش و جایگاه حاکمیت در اجراسازی این فریضه و در نتیجه، تأمین امنیت و سالم سازی جامعه نمی باشد.

حقوقی که دین مبین اسلام معین فرموده است فرزندان خویش را در امر تربیت یاری نموده و برای پرورش خلاقیت های فرزندان و شکوفایی استعداد های آنان به حقوق اساسی فرزندانشان توجه کند» (پاک نیا، ۱۳۸۲: ۱۷).

در قرآن، حقوقی از قبیل انتخاب نام نیکو، تغذیه مناسب، ارتباط مناسب کلامی، چشم پوشی از خطاها، فراهم کردن مقدمات ازدواج و غیره برای کودکان بر عهده والدین گذاشته شده است که رعایت آنها در ساختار شخصیتی کودکان و دور نمودن آن ها از محیط های آلوده نقش بسزایی خواهد داشت. آیات ۱۳ تا ۱۹ سوره مبارکه لقمان، منشوری از آن چه که والدین لازم است به فرزندانشان آموزش دهند را نشان داده است. لزوم حمایت از حقوق مالی کودکان به ویژه ایتم در آیه ۲۲۰ سوره مبارکه بقره مورد تأکید قرار گرفته است که می توان از جمله مبانی فقهی پیشگیری رشد مدار برشمرد (خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵). در فرمایش امیرمؤمنان نیز آمده است که «به یتیمان توجه کنید مبادا یتیمان با وجود شما به دلیل گرسنگی تباه شوند» (نامه ۴۷ نهج البلاغه). همچنین پامبر بزرگوار اسلام، آموختن دانش را از جمله حقوق فرزندان بر والدین می دانند.

۲- علّت شناسی جرائم ارتكابی نوجوانان در شبکه های اجتماعی

از منظر جرم شناختی، پیشگیری اجتماعی مبتنی بر علّت شناسی جرم است. بدین معنا که در تکوین جرم، عوامل مختلفی نقش دارند و رسالت پیشگیری اجتماعی، شناسایی و خنثی کردن این عوامل جرم زاست. بدون شک و به طور کلی، عوامل بسیاری در شکل گیری جرائم در بستر شبکه های اجتماعی مؤثرند. علل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و مشکلات روحی - روانی مثل افسردگی، عصبانیت، حسادت، انتقام جویی و غیره صرفاً بخشی از عوامل تحقّق این جرائم هستند. اکنون به بررسی چند مورد از علل بزهکاری در جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی می پردازیم.

۲-۱- ناآگاهی کاربران کودک و نوجوان از ساختار و کارکرد شبکه های

اجتماعی

سهل الوصول شدن استفاده از سایت های اینترنتی و عضویت در شبکه های اجتماعی موجب شده تا طیف گسترده ای از افراد به ویژه کودکان و نوجوانان بدون داشتن درک درست از واقعیات موجود در فضای غیر واقعی - فضای مجازی - و پیش از آن که به بلوغ جسمی و جنسی رسیده باشند بی محابا وارد این عرصه شوند، میدانی که نه ابعاد آن را به درستی می شناسند و نه از بازیگران آن اطلاعاتی دارند و نه قواعد بازی را می شناسند؛ با این اوصاف، تردیدی نیست که قطعاً از هر جهت، بازنده این میدان خواهند بود. از منظر یافته های جرم شناختی از آنجایی که شبکه های اجتماعی به واسطه برخی از ویژگی ها از قبیل سهولت دسترسی و احساس امنیت ناشی از گمنامی، زمینه حضور حداکثری کاربران به ویژه کودکان و نوجوانان را فراهم نموده است به تدریج باعث می شود الگوهای تبلیغ شده در فضای مجازی بر فضای حقیقی غلبه کند و حتی سبک زندگی و نحوه گفتار و پوشش کاربران را تحت تأثیر قرار دهد؛ چراکه رفتار مجرمانه همانند هر نوع رفتار دیگر در اثر تماس با اشخاص دیگر و در اثر فرایند رابطه، یاد گرفته می شود. نظریه معاشرت ترجیحی ادوین ساترلند مبین این موضوع است که افراد در همنشینی خویش با افراد جامعه، تعریف هایی را فرا می گیرند که گاه موافق و گاه مخالف رفتارهای کجروانه است. اگر تعریف هایی که کنش بزهکارانه را قابل قبول می نماید با پشتوانه ای قوی تر از تعریف هایی مخالف با رفتار کجروانه، به فرد القاء شود و فرد نیز در دفعات متعدد با این دسته تعاریف مواجه گردد احتمال این که فرد مرتکب کجروی شود بیشتر است. تئوری گابریل تارد نیز با تأیید این مطلب بر این فرض مبتنی است که تمام اعمال و افعال با اهمیت زندگی اجتماعی، تحت تأثیر مدل ها و نمونه ها می باشند و هر کسی بر طبق عادات و رسوم مورد قبول محیط خود رفتار می کند؛ اگر کسی دزدی می کند یا مرتکب بزه قتل می شود کاری جز تقلید از دیگران انجام نمی دهد (سلیمی، ۱۳۸۰: ۱۵).

در نتیجه، کاربران نوجوان شبکه های اجتماعی باید آموزش های لازم را ببینند تا ارتباطات آنلاین خود را محدود به افرادی کنند که نسبت به آنها شناخت دارند تا

خواسته یا ناخواسته در باتلاق جرائم شبکه های اجتماعی غرق نشوند. متأسفانه کودکانی که اطلاعات شخصی خود را در اختیار افراد ناشناس قرار می دهند این احتمال متصور است که رابطه مجازی آنها به شکل فیزیکی نیز ادامه یابد و منجر به بزهکاری و حتی در مواردی بزه دیدگی آنها شود. بنابراین می توان گفت در حال حاضر، کودکان و نوجوانان به شدت در معرض مخاطرات شبکه های اجتماعی قرار دارند و رفتارهای پر خطر آنها در این فضا، ضریب بزهکاری و بزه دیدگی آنها را به شدت افزایش داده است. به عنوان مثال، بسیاری از کاربران کم سن و سال شبکه های اجتماعی تلگرام و اینستاگرام - که بیشترین اقبال را در میان کاربران ایرانی دارند - از برخی قابلیت های این شبکه ها اطلاع ندارند که این امر باعث می شود بزهکاران فرصت طلب به راحتی وارد حریم خصوصی آنها شوند و مجال سوء استفاده برایشان مهیا شود.

خلاصه آن که شبکه های اجتماعی، کاربران کم سن و سال را در معرض حجم عظیمی از اطلاعات مختلف قرار می دهند که مسلماً بخشی از آنها به دلیل عدم تناسب با رشد سنی و عقلی و میزان دانش کودکان و نوجوانان می تواند آثار زیانباری به همراه داشته باشد؛ از اینرو آموزش مهارت های لازم به کودکان و والدین آنها در جهت حضور مطلوب این قشر آسیب پذیر در بستر شبکه های اجتماعی، ضرورتی اجتناب ناپذیر است.

۲-۲- فقر اطلاعاتی والدین نسبت به فضای مجازی

با توجه به اختلاف سنی و شرایط متفاوت دوران رشد و تفاوت های فاحش ارزشی حاکم بر دنیای والدین با فرزندانشان، بسیاری از والدین از آسیب ها و فرصت های شبکه های اجتماعی غافل اند؛ لذا قادر به مدیریت و درک درست رفتارهای فرزندان خود نمی باشند که این عامل باعث تشدید آسیب پذیری فرزندان می شود. ایجاد ممنوعیت مطلق برای کودکان و نوجوانان در استفاده از اینترنت و شبکه های اجتماعی بدون شک راهکار درست و منطقی محسوب نمی شود؛ به این دلیل که از یک سو، منع کودکان در انجام هر کاری می تواند اثرات منفی نظیر خشم و لجباجت آنها را به همراه داشته

باشد. از سوی دیگر، شبکه‌های اجتماعی، مزایای گسترده‌ای دارند به حدی که امروزه، آموزش و پرورش نیز برای سهولت در انجام امور آموزشی خود از امکانات این شبکه‌ها بهره می‌برد؛ لذا ایجاد ممنوعیت مطلق، صرفاً پاک کردن صورت مسأله است. بنابراین باید فعلاً نه وارد عرصه شده و با برگزاری جلسات و کارگاه‌های آموزشی در زمینه اطلاع‌رسانی به والدین، آنها را با فرصت‌ها و تهدیدات شبکه‌های اجتماعی آشنا نمود.

۲-۳- جهل کاربران نوجوان نسبت به قوانین فضای مجازی

با توجه به نوپا بودن شبکه‌های اجتماعی، اکثر کاربران علی‌الخصوص کاربران کم سن و سال، نسبت به قوانین حاکم بر این فضا، جاهل و بیگانه‌اند و به جهت عدم اطلاع کافی از حقوق خود، بیشتر در معرض آسیب هستند. با توجه به آن که هنجارها و قوانین فضای مجازی بر مبنای ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد این فضا، وضع شده‌اند و معمولاً برای آنها در دنیای فیزیکی، مشابهی وجود ندارد چنانچه کاربران توجیه نشوند برخورد با قانون شکنی آنها حتی در سنینی که از مسئولیت کیفری برخوردار هستند نیز با ایرادات جدی مواجه خواهد بود.

۲-۴- نظارت ناپذیری شبکه‌های اجتماعی غیر بومی

عموم کاربران شبکه‌های اجتماعی در خلأ ناشی از عدم امکان نظارت، قادرند هر نوع عکس یا ویدئویی را برای دیگران ارسال کنند و حتی در نمایه خود، هر نوع عکسی را قرار دهند. مشکل اصلی این است که شناسایی و احراز هویت مجرم به دلیل آن که پردازنده مرکزی شبکه‌های اجتماعی غیر بومی در داخل کشور وجود ندارد بسیار سخت و بعضاً به دلیل استفاده از خطوط مسروقه یا مجازی، غیر ممکن می‌باشد. براساس شواهد موجود، برخی از کاربران حرفه‌ای به ویژه مرتکبان جرائم جنسی برای حفظ آبرو و به دلیل ترس از تعقیب کیفری با ارائه‌ی هویت جعلی و ایجاد رایانامه به نام دیگری، عضو شبکه‌های اجتماعی مختلف می‌شوند و از خلأ نظارت ناپذیری شبکه‌های اجتماعی برای تحقق اهداف جنسی خود در این عالم مشوش مجازی سوء استفاده می‌کنند. شاید علت اصلی این ناهنجاری ناشی از این باشد که فضای مجازی با

ناشناختگی اعطائی به کاربران و به دلیل نبود ملاقات چهره به چهره، محدودیت های عالم واقعی را برای ابراز تمایلات سوء، از میان برده است. بنابر این فقدان راهبردهای کنش مدارانه و پیشگیرنده در این بستر، موجب می شود زمینه بزهکاری در این شبکه ها به ویژه در مورد کاربران کم سن و سال به نحو روزافزونی گسترش یابد.

۳- اقسام تدابیر پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی

پیشگیری اجتماعی رشد مدار که پیشگیری زودرس نیز گفته می شود به دنبال آن است تا با شناسایی عوامل خطر، تقویت عوامل حمایتی و مداخله زودرس، از پایداری افراد در بزهکاری جلوگیری کند. به بیان دیگر، پیشگیری اجتماعی رشد مدار می کوشد تا با بکارگیری اقدامات مناسب روان شناختی - اجتماعی زود هنگام از تداوم و استقرار رفتارهای مجرمانه در افراد ممانعت کند. این اقدامات باید پیش از بروز و در آستانه اختلاف های احتمالی معمول، جلوی عوامل خطری که کودکان در معرض آن هستند بگیرد (یو، ۱۳۸۱: ۲۷۱). همانگونه که آموزه های دینی تأکید دارند و علمای جرم شناسی نیز تصدیق می کنند شخصیت انسان از بدو تولد و حتی قبل از آن، شکل می گیرد و به هر میزان که در این دوران، در خصوص سلامت روانی و شخصیتی اطفال، فعالیت شود به مراتب کارآمدتر و مطلوب تر از مداخله ی کیفری در سال های بعد خواهد بود. اگر کودکان در این سنین به جای تحصیل، به کار مشغول شوند امکان وقوع جرم و ناهنجاری ها از سوی آنها در آینده بسیار محتمل خواهد بود (مهودی، ۱۳۹۵: ۸۹۶-۹۱۳). در ادامه به بررسی راهکارهای پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی می پردازیم.

۳-۱- ارتقای مهارت های مشارکت در دنیای مجازی

مهارت های اساسی زندگی عبارت است از مهارت های مختلف کلامی و رفتاری که افراد را قادر به تعامل و کنش و واکنش مناسب با سایر اعضای جامعه در شرایط مختلف می نماید. مهارت هایی مانند مهارت حل مسئله، مهارت مذاکره، مهارت رفع

نیازهای زندگی، مهارت مدیریت هیجان و عواطف، مهارت مدیریت خشم و مهارت مشارکت در دنیای مجازی که از ضروریات زندگی در جوامع پیشرفته و پیچیده به شمار می‌روند (محمد نسل، ۱۳۸۰: ۹۷).

متأسفانه در جامعه‌ی امروز ما بسیاری از افراد علی‌الخصوص کودکان و نوجوانان از خلأهای احساسی و عاطفی رنج می‌برند که به واکنش‌های غیر قابل پیش‌بینی در آنها منجر می‌شود. سیستم‌های مددکاری اجتماعی به این خلأها نمی‌پردازند و مهارت‌های زندگی آموزش داده نمی‌شود. در نتیجه، افراد در مواجهه با مشکلات و پدیده‌های اجتماعی بدون پشتیبان مانده و دچار بحران می‌شوند. در کشورهای توسعه‌یافته، سیستم‌های مددکاری در خانه و مدرسه نفوذ دارند و حتی در برخی موارد از سیستم‌های امنیتی هم قوی‌تر کار می‌کنند؛ مثلاً به محض تولد کودک، ریزترین اطلاعات مربوط به وی ثبت می‌شود و وضعیت و موقعیتش دائماً تحت کنترل قرار می‌گیرد. در مدارس نیز مددکاران به مجرد مواجهه با مشکل در خصوص کودکان و نوجوانان با والدین آن‌ها تماس می‌گیرند و سعی می‌کنند نحوه رفتار درست با این قشر را به والدین بیاموزند (نیکبخت، ۱۳۹۳: ۱۵۳-۱۵۴).

۳-۲- مهارت اجتناب از خطر

به طور کلی، فراگیری این مهارت، افراد را قادر می‌سازد در برابر وضعیت‌های پرخطر کجروی، بهترین و منطقی‌ترین واکنش‌ها را از خود بروز دهند. فرض کنید در یک خیابان شلوغ در حال پارک اتومبیل خود در محل مناسبی هستید؛ در همین حین، راننده دیگری با سرعت عمل بیشتر، محل پارک شما را تصاحب می‌کند و اتومبیل خودش را زودتر از شما در آنجا پارک می‌کند و قصد ترک محل را دارد. معمولاً همه ما در چنین مواردی درباره نوع واکنشی که باید نشان دهیم دچار سردرگمی می‌شویم؛ مردد می‌شویم آیا گذشت کردن و جستجو برای یافتن جای پارک دیگر بهتر است یا اعتراض به راننده بی‌ملاحظه و وادار کردن وی به خارج کردن ماشین از محل؟ تجربه نشان داده است افراد محروم از این مهارت‌ها غالباً از استیفای حقوق خود ناتوان هستند

و ناچار می شوند در این شرایط خاص، هزینه های زیادی را برای رفع و رجوع اشتباهات رفتاری خود پردازند؛ چراکه فرد خشمگینی که به جای صحبت و مذاکره و طرح خواسته خود از طرف مقابل، متوسل به خشونت می شود و گاهی این اشتباه به بهای نابودی زندگی خودش یا دیگران تمام می شود.

در فضای مجازی و در بستر شبکه های اجتماعی، مجموعه ای از راهکارهای مربوط به نحوه فعالیت برخط و جود دارد که مبانی نظری آن، مسئولیت پذیر کردن کودکان در برابر محتوایی است که ایجاد می کنند و رفتاری که بروز می دهند؛ کودکان یاد می گیرند در برابر مسائل مختلفی که ممکن است در فضای سایبر تجربه کنند، گزینه های شایسته ای داشته باشند و به این ترتیب با مهارت های استفاده صحیح از فضا مجازی آشنا شوند. البته باید در جهت مؤثر و آقع شدن این خط مشی ها، در موارد نقض عمدی، واکنش های و ضمانت اجراهای متناسبی اعمال کرد؛ مانند محرومیت از اینترنت، تماس با والدین دانش آموز و غیره. اما در موارد نقض غیر عمدی و تصادفی باید به عنوان فرصتی برای آموزش کاربران در خصوص شیوه اجتناب آنها در مواجهه با مسائل مشابه در آینده، استفاده نمود.

۳-۳- مهارت ارتباط با همسالان

کودکان در جریان تعامل با دیگران، ارزش ها، رفتارها و باورهایی را که به عضویت آنها در جامعه کمک می کند فرا می گیرند. بنابراین آموختن مهارت چگونگی ارتباط با همسالان از بسیاری خشونت ها و جرائم بعدی پیشگیری می کند. کودکان با درک تفاوت میان رفتارهای مثبت و منفی در دوستی ها، در تعاملات اجتماعی خویش آگاهانه تر عمل خواهند کرد. بسیاری از آنها فاقد مهارت های لازم برای دوست یابی و حفظ دوستی ها هستند که به نظر می رسد اگر در دوران کودکی، آموزش ببینند می توانند روابطشان را بهبود بخشند و از رشد اجتماعی خود نتیجه بهتری بگیرند. نیاز کودکان به برتری یافتن بر یکدیگر می تواند به رقابت ناسالم منجر شود؛ بسیاری از کودکان با تمسخر یکدیگر، بدجنسی می کنند و به همین جهت، به راحتی اختلاف پیدا می کنند؛

چراکه همسالان به آنها فشار زیادی وارد می‌کنند تا مرتکب رفتارهای نادرست شوند، لذا جنجال میان دوستان، امر شایعی است (ورنون، ۱۳۹۳: ۶۵-۶۷).

از سوی دیگر، علاوه بر والدین و مربیان از دیگر عوامل مهمی که می‌تواند در شکل‌گیری شخصیت کودکان در استفاده از فضای مجازی نقش مهمی ایفاء کند، فرزندان یا اطرافیان بزرگ‌تر از آنها هستند. البته سپردن مسئولیت به این همسالان برای خود آنها نیز مفید خواهد بود، زیرا برای حفظ وجهه خود در برابر کوچک‌ترها، سعی می‌کنند مرتکب رفتار ناشایست نشوند؛ چراکه به خوبی می‌دانند کوچک‌ترها رفتارشان را تعقیب کرده و منتظر تقلید هستند. شواهد نشان داده است بکارگیری این گروه در کنترل بزه و دیگر انحرافات اخلاقی و اجتماعی کودکان مفید بوده است؛ به همین جهت به نظر نمی‌رسد در هدایت فعالیت‌های برخط کوچک‌ترها نتیجه‌مغایری حادث شود؛ در حقیقت این دسته از افراد که می‌توانند دانش آموزان، همسایگان یا بهتر از همه، خواهرها و برادرهای بزرگ‌تر باشند؛ علاوه بر آن که به کوچک‌ترها نحوه استفاده صحیح از فضای مجازی را می‌آموزند، مراقب اشتباهات آنها نیز خواهند بود و چنان چه آموزش ببینند، می‌توانند با تذکرات صحیح از ارتکاب مجدد خطا، جلوگیری کنند.

۳-۴- مهارت اجتناب از رفتارهای فردی زمینه‌ساز جرم

مطالعات جرم‌شناختی نشان می‌دهد که در بسیاری از مواقع، رفتار عمدی یا سهوی افراد موجبات تسهیل در بزه‌کاری و بزه‌دیدگی آنها را فراهم می‌کند. دوری از خانواده و پناه بردن به افراد ناشناس، ارتباطات نامتعارف با افراد نامحرم در محیط‌های کاری، معاشرت با همسالان منحرف و مجرم، حضور در محافل تدخین مواد مخدر و بسیاری از موارد دیگر از مصادیق رفتارهایی هستند که عاملین آنها را در معرض درگیر شدن در جرم یا انحراف قرار می‌دهد. بسیاری از افراد با این تصور که قدرت کنترل وضعیّت را دارند خود را در وضعیت‌های پیش‌جنایی یا پرخطر قرار می‌دهند غافل از آن که ممکن است اوضاع از کنترل آنها خارج شود و مورد سوء رفتار قرار گیرند. مشکل وقتی جدی‌تر می‌شود که این رفتارها به تدریج در اثر تکرار، مبدل به عادت و فرهنگ شود

که در آن صورت، جایگزین کردن آنها با رفتارهای صحیح بسیار دشوار خواهد بود. شناخت و اجتناب از این رفتارها موجب آسایش فرد و جامعه و کاهش آمار ارتکاب جرم خواهد بود (محمد نسل، ۱۳۸۰: ۹۷-۹۸).

تردیدی نیست اگر تمامی پیش بینی ها در خصوص عدم مواجهه کودکان با مسائل بی پرده جنسی در فضای مجازی در نظر گرفته شود باز هم صد در صد نتیجه بخش نیست و این امکان وجود دارد که کودکان به گونه های مختلف با این مسائل مواجه شوند؛ بنابراین باید با اتخاذ تدابیری، آثار نامطلوب مواجهه با این موارد را به حداقل رساند. آموزش مهارت مواجهه با این وضعیت ها به کودک، می تواند به عنوان یک راهبرد مناسب بکار گرفته شود تا به هنگام رویارویی، آنها را گزارش کند و از والدین و مربیان کمک بخواهد؛ البته والدین نباید کودکی را که از آنها استمداد کرده، مجازات کنند زیرا واکنش های نابجا می تواند آثار معکوس و عواقب نابهنجاری به دنبال داشته باشد. باید فضا به گونه ای باشد که کودکان، مسائل مبتلا به دنیای مجازی خود را آرام و آزاد - نه با اضطراب تنبیه و مجازات - مطرح کنند.

۳-۵- برگزاری کارگاه های آموزشی برای والدین

شواهد نشان می دهد خانواده های دارای خرده فرهنگ های بزهکارانه یا خانواده های برخوردار از سوابق سوء جرم و انحراف یا خانواده هایی که پرخاشگری در آنها نهادینه شده، معدنی از عوامل خطر هستند که بیش از همه، اعضای خانواده به ویژه کودکان را در معرض آسیب و انحراف قرار می دهند. از اهداف برنامه های پیشگیری رشدمدار، شکوفایی محبت متقابل میان والدین و فرزندان از طریق افزایش هم بستگی خانوادگی، آموزش والدین در خصوص چگونگی رشد و پیشرفت طفل، آموختن نگرش مسئولیت پذیری در قبال فرزندان و نیز چگونگی ارتباط درست با فرزندان و غیره می باشد. بدین منظور در پژوهش های انجام شده، مددکاران اجتماعی به عنوان مشاور به منازل رفته و مهارت های اجتماعی را آموزش داده اند. در یک پروژه صورت گرفته در شهر مونتreal در میان مادران ۱۸ یا ۱۹ ساله ای که به لحاظ ناخواسته بودن

حاملگی، آماده ایفای وظایف مادری نبودند مددکار اجتماعی هفته ای یکبار نزد آنها رفت و با شنیدن مشکلات آنها، چگونگی رفتار و بازی با کودک را آموزش داد. همچنین به والدین آموزش داده می شد که برای تربیت و پرورش صحیح طفل، ضمانت اجرای مناسب در نظر بگیرند. این پروژه درمانی برای یک گروه ۱۲ نفری از والدین به مدت ۱۳ هفته و هر هفته ۲ ساعت صورت گرفت. این تحقیق، تجربه بسیار موفقی تلقی شده و کارآیی پیشگیری رشد مدار را نمایان کرده است.

در پروژه دیگری در مونترال، برنامه این بود که بچه ها خود را کنترل کرده، هیجانانگیز و احساسات خود را شناسایی و اختلافات را حل کنند. برای انجام این مهم، از یک سو والدین برای روش های ایفای مهارت های اجتماعی آموزش می دیدند و از سوی دیگر، اطفال در قالب تشکیل جلسات، نقش های اجتماعی را به تدریج فرا می گرفتند. هدف این بود که اطفال بتوانند به عوامل محیطی پاسخ مناسب بدهند و این پاسخ صورت بگیرد تا منجر به ارتکاب جرم نشود. در خصوص یادگیری مهارت ها این اهداف مدنظر بود: اقدامات تنبیهی باید بتواند رفتارهای ضد اجتماعی را برای افراد مشخص کند؛ معاشرت با اطفال دیگر به آنها اجازه الگو برداری بدهد؛ ترس و اضطراب اطفال درمان شود و در نهایت به فرد قدرت گفتگو را آموزش می دهند. بدین منظور گارگاه هایی ۴ تا ۷ نفره تشکیل شد و دو مددکار اجتماعی رهبری این گروه ها را بر عهده گرفتند و مفاهیم مورد نظر را از طریق پخش فیلم و اجرای تئاتر با مشارکت اطفال مشکل دار و بی مشکل آموزش دادند. نتایج این پروژه نیز بسیار خوب ارزیابی شده است (بابایی، ۱۳۸۹: ۲۸۳-۲۸۴).

نتیجه آن که از آنجایی که اولین محیطی که توجه متصدیان پیشگیری رشد مدار را به خود جلب می کند، خانواده و به تبع آن والدین هستند؛ چنان چه بتوانیم با برگزاری کارگاه های مهارت افزایی، توصیه ها و آموزش های را به والدین منتقل کرده و آنها را با خطرات و همچنین کارکردها، مزایا و معایب فضای مجازی و شبکه های اجتماعی بیشتر آشنا کنیم به ثمر بخشی اهداف تدابیر رشد مدار نزدیک خواهیم شد. به عنوان

مثال، والدین پس از برگزاری کارگاه های آموزشی باید بتوانند مهارت های زیر را به فرزندان خود آموزش دهند:

۱. ایجاد حسّ مسئولیت پذیری و توانایی انتخاب گزینه های سالم به هنگام استفاده از فضای سایبر (فراگیری نحوه استفاده صحیح و بهینه از فضای مجازی).
۲. تصمیم گیری بجا و مناسب درباره محتوایی که قرار است مشاهده کنند و آموزش نحوه رویارویی با محتوای نامناسبی که ممکن است مشاهده کنند در جهت کاهش عواقب سوء آن.

۳-۶- استفاده از ظرفیت رسانه های عمومی برای آموزش کودکان

از آنجایی که بسیاری از والدین و مربیان درباره ضرورت سلامت اینترنت یا ماهیت و میزان خطرات آن، اطلاعات کافی در اختیار ندارند، استفاده از ظرفیت رسانه ها به ویژه رسانه ملی در این خصوص می تواند بسیار مؤثر و راهگشا باشد. این فرایند آموزشی می تواند به کودکان یاد دهد برای عدم مواجهه با موقعیت های ناامن چه کارهایی انجام بدهند یا انجام ندهند؛ همچنین در رسانه ملی مهارت های مختلف از قبیل مهارت های تفکر و قضاوت، به والدین و مربیان و سایر افرادی که می خواهند شیوه های مقابله با خطرات زندگی را به کودکان بیاموزند آموزش داده شود تا به هنگام مواجهه با خطرات، دچار سردرگمی نشوند. البته برنامه های رسانه های عمومی نمی توانند موضوعات پیچیده آموزشی را ارائه کنند؛ این برنامه ها برای انعکاس پیام های نسبتاً ساده مناسب هستند. به عنوان مثال، در ایالات متحده آمریکا در اواخر دهه ۱۹۸۰ یک برنامه تبلیغاتی گسترده با هدف آگاه سازی عمومی اعلام داشت: «ساعت ده شب است آیا می دانید فرزندانان کجاست؟» به این ترتیب برنامه های مشابهی از سوی رسانه ها با موضوع سلامت اینترنت می تواند پیام های اینچنینی منعکس کند:

«فعالیت های برخط امروز فرزندانان چه بوده است؟»

شما هم می توانید یاد بگیرید چگونه از فرزندانان در اینترنت محافظت کنید

آیا به خودتان اجازه می دهید یک غریبه در اتاق خواب فرزندانان باشد.»

پیام اخیر برای ترغیب مردم به قرار دادن کامپیوتر در قسمت عمومی منزل می‌تواند مؤثر باشد.

لازم به ذکر است نشریات الکترونیکی و حتی شبکه‌های اجتماعی نیز می‌توانند نقش سازنده‌ای را در این مسیر ایفاء کنند به این شکل که فهرست جامعی از سایت‌های آموزشی را در قالب برنامه‌های آموزنده در اختیار مخاطبان قرار دهند.

۴- تحلیل و بررسی پرونده‌های قضایی با رویکرد پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی

۴-۱- پرونده قضایی شماره ۱

در تاریخ ۲۲ خردادماه ۱۳۹۸ طبق گزارش پلیس فضای تبادل و تولید اطلاعات، با رصد و پایش فضای مجازی که توسط کارشناسان این پلیس در بستر شبکه اجتماعی اینستاگرام انجام می‌شود، صفحه‌ای با بیش از ۲۶۴۰ دنبال‌کننده شناسایی می‌شود که گرداننده آن، با عضوگیری در این صفحه، اقدام به انتشار مطالبی مجرمانه شامل توهین به امام زمان (عج) و امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، انتشار محتویات مبتذل و مستهجن، فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی و تحریک مردم به انجام اقدامات اعتراضی و خرابکارانه و غیره می‌نماید. پس از گزارش موضوع به دادستانی، مراتب به شعبه دادرسی در جهت رسیدگی ارجاع می‌شود. با دستور دادیار، مشخصات مالک خط تلفن همراه متصل به حساب کاربری از مخابرات استعلام می‌شود. از آنجایی که متهم در آدرس اعلامی از سوی مخابرات شناسایی نمی‌شود و دستگیری وی در آدرس مذکور به نتیجه نمی‌رسد با تحقیقات محلی، مشخص می‌شود متهم در هتلی در شهرستان دیگری مشغول آشپزی می‌باشد. از سوی شعبه دادرسی، نیابت قضایی به شهرستان محل کار متهم اعطاء می‌شود و متهم، دستگیر و ادله دیجیتال وی توقیف می‌شود. متهم که ۱۷ ساله می‌باشد در جلسه بازجویی بیان می‌کند که تحت تأثیر شبکه‌های ماهواره‌ای- بی بی سی و من و تو- و با توجه به وضعیت اقتصادی نابسامان و همچنین بیکاری و گرانی، کلیه مطالب داخل صفحه اینستاگرامی خودش را از کانال‌ها

و صفحات دیگر کپی کرده و به اشتراک گذاشته است و مدعی می شود از عواقب قانونی این اقدامات، بی خبر بوده است و به هیچ عنوان قصد براندازی نظام و توهین به مقدّسات را نداشته است. در بررسی سوابق کیفری متهم، مشخص می شود که فاقد سابقه کیفری می باشد. بازپرس پرونده در تاریخ ۱۶ آبان ۹۸ قرار جلب به دادرسی متهم را به اتهامات انتشار محتویات مستهجن در سامانه های مخابراتی (شبکه اجتماعی اینستاگرام) و انجام فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران و همچنین قرار منع تعقیب متهم را از اتهامات نشر اکاذیب رایانه ای و توهین به مقدّسات و رهبری به دلیل عدم کفایت ادله اثباتی صادر می نماید که پس از موافقت دادستان با قرارهای صادره، از آنجایی که رسیدگی به اتهام انتشار محتویات مستهجن در صلاحیت دادگاه کیفری ۲ می باشد و رسیدگی به اتهام فعالیت تبلیغی علیه نظام در صلاحیت دادگاه انقلاب می باشد، دادستان در قالب دو فقره کیفرخواست، مجازات متهم را به استناد ماده ۷۴۲ قانون مجازات اسلامی (ماده ۱۴ قانون جرائم رایانه ای) از رئیس دادگاه کیفری دو و به استناد ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی - بخش تعزیرات - از دادگاه انقلاب تقاضا می کند. پس از تشکیل جلسه دادرسی و قبول اتهام متهم از سوی وی در دادگاه کیفری، حسب دادنامه مورخ ۲۴ دیماه ۹۸ رئیس شعبه ۱۰۱ دادگاه کیفری ۲ بزهکاری متهم را محرز و عمل ارتكابی وی را منطبق با ماده ۷۴۲ تشخیص داده است و متهم را به پرداخت چهل میلیون ریال جزای نقدی محکوم نموده است. پس از ابلاغ دادنامه به محکوم علیه، نامبرده به استناد ماده ۴۴۲ قانون آئین دادرسی کیفری مراتب عدم اعتراض و تقاضای تخفیف خود را به دادگاه اعلام می کند که دادگاه مستنداً به ماده فوق الذکر، یک چهارم از مجازات را تقلیل می دهد و با توجه به قطعیت دادنامه نسبت به ارسال پرونده به واحد اجرای احکام کیفری دادسرا اقدام می کند و محکوم علیه سه میلیون تومان جریمه را می پردازد و پرونده اجرای احکام کیفری محتومه می شود. همچنین پس از تشکیل جلسه دادرسی و قبول اتهامات متهم از سوی وی در دادگاه انقلاب، حسب دادنامه مورخ ۲۴ دیماه ۹۸ رئیس دادگاه انقلاب، بزهکاری متهم را محرز و عمل ارتكابی وی را

منطبق با ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی تشخیص داده و متهم را به تحمل یک سال حبس تعزیری محکوم می‌نماید ولی در اجرای ماده ۴۶ قانون مذکور حبس وی را به مدت سه سال معلق می‌نماید و در ذیل دادنامه ذکر می‌شود چنان چه محکوم علیه در ایام سه ساله تعلیق، مرتکب بزه‌های مندرج در ماده ۵۴ قانون مجازات اسلامی شود حکم معلق، لغو و به اجرا گذاشته خواهد شد. پرونده با ثبت محکومیت تعلیقی در واحد سجل کیفری دادسرا مختومه می‌شود.

تحلیل پرونده: انگیزه اولیه متهم فوق، سیاسی بوده است و البته به دلیل فضای مسموم شبکه اجتماعی غیر بومی اینستاگرام و مجرد بودن وی، نامبرده با انگیزه غیر اخلاقی و جذب عضو بیشتر، مبادرت به انتشار محتویات مستهجن در صفحه خود نیز نموده است. با توجه به مطالب عنوان شده از سوی متهم در جلسه بازجویی مبنی بر این که تحت تأثیر شبکه‌های ماهواره‌ای - بی بی سی و من و تو - و با توجه به وضعیت اقتصادی نابسامان و همچنین بیکاری و گرانی، کلیه مطالب داخل صفحه اینستاگرامی خودش را از کانال‌ها و صفحات دیگر کپی کرده و به اشتراک گذاشته است و مدعی شده از عواقب قانونی این اقدامات، بی‌خبر بوده است و به هیچ عنوان قصد براندازی نظام و توهین به مقدسات را نداشته است لذا به نظر می‌رسد برای از بین بردن انگیزه چنین متهمانی، تدابیر پیشگیری اجتماعی جامعه مدار شامل آموزش‌های مذهبی برای نهادینه کردن اخلاق سایبری و همچنین ارتقای سواد رسانه‌ای با توجه به آن که متهم بارها عنوان داشته که فریب رسانه‌های معاند را خورده است، الزامی است. ضمناً فعال سازی سمن‌هایی که دغدغه حفظ ارزش‌های نظام و انقلاب را دارند برای انعکاس دستاوردهای انقلاب اسلامی برای نسل جوان، در این مسیر می‌تواند بسیار راهگشا باشد. بدیهی است که اقتصاد سالم و پویا و ثبات قیمت‌ها و کنترل تورم و ایجاد اشتغال و فراهم کردن تسهیلات ازدواج جوانان، در خشکاندن ریشه‌های این قسم از جرائم، نقش غیر قابل انکاری ایفاء می‌کنند.

لازم به توضیح است که اقدام دادگاه انقلاب در اعمال تعلیق مجازات حبس محکوم علیه به دلیل آن که بند الف ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی را از مستثنیات تعویق و تعلیق دانسته است خلاف نص صریح قانون می باشد و چنان چه دادگاه، اراده ای برای کمک به محکوم علیه داشت می توانست به لحاظ ندامت و فقدان سابقه کیفری، در راستای ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی، مجازات وی را تخفیف دهد.

نکته لازم به ذکر این است که متأسفانه به دلیل تراکم بالای کاری قضات دادرها و محاکم و عدم تخصص غالب قضات در موضوعات جرم شناسی و همچنین محدودیت های پژوهشگران در دسترسی به این پرونده ها، هیچگاه به درستی ابعاد مختلف این جرائم مورد کنکاش واقع نمی شود و هر روز بر دامنه این بزه ها و بزهکاری ها افزوده می شود.

۴-۲- پرونده قضایی شماره ۲

در تاریخ ۲۹ فروردین ۱۳۹۷ حسب گزارش پلیس فتا، کانال و گروه تلگرامی با محتوای غیر اخلاقی شناسایی می شود. با بررسی های انجام شده مشخص می شود شخص مؤثقی به هویت ...، مالک خط تلفن همراهی است که ایجاد کننده این کانال و گروه می باشد. با احضار وی توسط بازپرس، مشخص می شود که خط مذکور در اختیار فرزندش به نام امیرحسین می باشد. امیرحسین که ۱۷ ساله می باشد ضمن اقرار به جرم ارتكابی در محضر بازپرس، بیان می کند که کانال وی ۱۳۸۰ عضو و گروه تشکیل شده توسط وی بیش از ۵۱۰۰ عضو دارد که البته می گوید تعداد واقعی اعضاء بسیار پائین تر از این ارقام هستند. او مدعی می شود هدفش از تشکیل این گروه و کانال، کسب درآمد از راه تبلیغات در این فضا بوده است اما به توصیه دوستانش برای جذب اعضاء بیشتر، به انتشار مضامین غیر اخلاقی روی آورده است و اظهار می کند که نمی دانسته که این کارش، جرم تلقی می شود. با توجه به سن بزهکار و عجز خانواده از انتخاب و کیل، وفق ماده ۴۱۵ قانون آئین دادرسی کیفری، از طریق قانون و کلا برای متهم و کیل تسخیری

گرفته می‌شود. وکیل متهم در لایحه خود در مقام دفاع از موکلش به جهل وی به جرم بودن فعل ارتكابی استناد می‌کند و به دلیل سن بزهکار، تقاضای صدور قرار منع تعقیب برای متهم می‌نماید. بازپرس پرونده در تاریخ ۲۲ مهرماه ۹۷ قرار جلب به دادرسی متهم را به اتهام انتشار محتویات مبتذل و مستهجن از طریق شبکه اجتماعی تلگرام صادر می‌نماید که پس از موافقت دادستان با قرار صادره، دادستان در قالب کیفرخواست، مجازات متهم را به استناد ماده ۷۴۲ قانون مجازات اسلامی (ماده ۱۴ قانون جرائم رایانه ای) از رئیس دادگاه کیفری دو تقاضا می‌کند. پس از تشکیل جلسه دادرسی و قبول اتهام از سوی متهم و وکیل وی در دادگاه، حسب دادنامه مورخ ۵ آذرماه ۹۷ رئیس شعبه ۱۰۶ دادگاه کیفری ۲ بزهکاری متهم را محرز و عمل ارتكابی وی را منطبق با ماده ۷۴۲ تشخیص داده است و متهم را با لحاظ سن وی با رعایت بند «ت» از ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی به پرداخت مبلغ سه میلیون ریال جزای نقدی محکوم نموده است که به دلیل عدم اعتراض به دادنامه صادره، پس از قطعیت دادنامه و ارسال پرونده به واحد اجرای احکام کیفری دادرسی، محکوم علیه با اعمال تخفیف ۲۰ درصدی از سوی واحد اجرای احکام به لحاظ پرداخت جریمه در فرجه ده روزه، ۲۴۰ هزار تومان جریمه را می‌پردازد و پرونده مختومه می‌شود.

تحلیل پرونده: انگیزه متهم فوق، غیر اخلاقی و البته بنابر ادعای خودش مالی بوده است. با توجه به آن که متهم در سن نوجوانی مرتکب جرم مذکور شده است به نظر می‌رسد برای از بین بردن انگیزه چنین متهمانی، تدابیر پیشگیری اجتماعی رشد مدار شامل ارتقای مهارت های مشارکت در دنیای مجازی از جمله مهارت ارتباط با همسالان - با توجه به اظهارات وی که به توصیه دوستانش، محتوای مستهجن را در کانال و گروه تلگرامی خودش منتشر می‌کرده است - توصیه می‌شود. بدون شک، توجه جدی به نقش سرمایه اجتماعی خانواده، مدرسه و محلّه در تربیت قشر کودک و نوجوان می‌تواند از ورود آنها به مهلکه بزهکاری، جلوگیری کند.

علت شناسی بزهکاری این متهم، مبین این مطلب است که ناآگاهی مرتکب، نسبت به قوانین فضای مجازی و فقر اطلاعاتی والدین او نسبت به کارکرد شبکه های اجتماعی از علل ارتکاب بزه از سوی او بوده است. لازم به توضیح است با توجه به الزام دادسرا به تشکیل پرونده شخصیت در جرائم اطفال و نوجوانان، به استناد مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری برای این متهم با دستور بازپرس، پرونده شخصیت تشکیل شده است و مشخص شده که پدر متهم فوت کرده است و متهم با مادرش زندگی می کند و همین موضوع در تعیین میزان مجازات وی مؤثر بوده است. البته بهتر بود دادگاه محترم با استفاده از نهادهای قانون مجازات اسلامی از قبیل مجازات های تکمیلی و تبعی موضوع ماده ۲۳ قانون مذکور یا تعویق مراقبتی موضوع ماده ۴۰ تکالیف نظارتی را برای محکوم علیه مقرر می کرد.

متأسفانه در جامعه امروزی بعضاً موضعی انفعالی از سوی برخی مسئولین و مردم در قبال آسیب های روزافزون شبکه های اجتماعی گرفته شده است در حالی که با بکارگیری همه ظرفیت های موجود می توان قشر نوجوان را از افتادن در این دام ها رهایی داد؛ برگزاری کارگاه های آموزشی برای والدین و استفاده از ظرفیت رسانه های عمومی برای آموزش نسل در حال رشد می تواند نتایج بسیار مطلوبی را در پیشگیری از این جرائم، به ارمغان آورد.

نتیجه گیری

همان گونه که بیان شد آسیب شناسی معضلات اجتماعی در کشور ما در سنوات اخیر نشان می دهد که پدیده نوین شبکه های اجتماعی بر امنیت فردی، خانوادگی و اجتماعی، تأثیرات غیر قابل انکاری داشته است به نحوی که حتی در مقوله بنیان خانواده می توان گفت که لبه تیز تیغ شبکه های اجتماعی در حال نزدیک شدن به ریشه خانواده ایرانی است. با مدافعه در پرونده های کیفری محاکم و دادسراها در چند سال اخیر، به وضوح، تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم شبکه های اجتماعی بر وقوع جرایم قابل مشاهده

است. در این پژوهش تلاش ما بر این قرار گرفت تا نحوه اجرای کارکردهای پیشگیرانه-ی رشد مدار را بر ناهنجاری‌های موجود در این فضا بیآزمائیم و در این راستا با تحلیل دو پرونده قضایی برای دستیابی به نگاهی واقع‌بینانه و منطقی، نتیجه‌گیری نماییم؛ بنابر این با توجه به علت‌شناسی رفتار کاربران، پیشنهاد می‌شود:

۱- با توجه به آن که اقتصادی و مقرون به صرفه بودن پیشگیری از جرم به ویژه پیشگیری زودرس به موجب تحقیقات به عمل آمده، به اثبات رسیده است بنابراین باید اسناد بالا دستی همچون قانون برنامه توسعه کشور، این موضوع را به عنوان یکی از اولویّت‌ها قرار دهد تا بودجه مناسب برای کارهای پژوهشی در این حوزه تخصیص داده شود؛ چراکه هر هزینه‌ای در این موضوع، سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود، علی‌الخصوص در خصوص جرائم فضای مجازی که برخوردهای کیفری چندان نمی‌تواند بازدارنده باشد.

۲- پیشگیری از جرم باید از حالت سنتی به شکل مدرن و علمی درآید؛ بدون شک یکی از راه‌های تحقق این مهم، ایجاد سامانه‌های هوشمند و یکپارچه برای ثبت دقیق آمار و اطلاعات مربوط به جرائم فضای مجازی است مشروط به این که این آمار و داده‌ها در اختیار جرم‌شناسان و سایر متخصصان قرار گیرد؛ چراکه متأسفانه به دلیل تراکم بالای کاری قضات دادسراها و محاکم و البته عدم تخصّص غالب قضات در موضوعات جرم‌شناسی و همچنین محدودیّت‌های پژوهشگران در دسترسی به این آمار و پرونده‌ها، هیچگاه به درستی ابعاد مختلف این جرائم مورد کنکاش واقع نمی‌شود و داده‌های مفید این پرونده‌ها به بایگانی‌ها منتقل می‌شود.

۳- پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی، یک موضوع میان‌رشته‌ای است؛ بنابر این باید کارگروهی متشکل از روانشناسان، جامعه‌شناسان، متخصصان فناوری اطلاعات و غیره، در معیّت حقوقدانان تشکیل شود و جنبه‌های مختلف را مورد بررسی قرار دهند تا پیشنهادهای مفید و عملیاتی برای جرم‌زدایی از بستر این شبکه‌ها ارائه نمایند. البته به زعم نگارندگان، یکی از مشکلات پژوهشی در

کشور ما، فردی بودن پژوهش هاست که در حوزه پیشگیری از جرائم به ویژه جرائم فضای مجازی نیز به طریق اولی، این نقصان، ملموس است. در این راستا پیشنهاد می شود به جای تحقیقات انفرادی، گروهی از محققان شامل اساتید رشته های مرتبط، قضات و وکلا مشارکت نمایند.

۴- یکی از مؤثرترین راه ها برای کاهش آسیب های اجتماعی نوظهور ناشی از فضای مجازی و شبکه های اجتماعی، سواد رسانه ای است. متأسفانه سهم سواد رسانه ای در فرهنگ ما بسیار ناچیز است؛ چراکه ما وقتی با تأثیرات نامناسب انواع رسانه ها از قبیل شبکه های ماهواره ای یا استفاده نابجا از اینترنت و شبکه های اجتماعی که به صورت افت تحصیلی یا اختلالات اخلاقی و رفتاری مواجه می شویم آن وقت به راه های درمانی می اندیشیم، در حالی که بهتر است این گروه را به صورت فعالانه به ابزار نیرومندی به نام سواد رسانه ای تجهیز کنیم تا خود به کمک والدین و غیره دست به گزینش گری و پالایش بزنند و رژیم مصرف رسانه ای خود را تنظیم کنند (دهقانی، ۱۴۰۰: ۱۱۰). افزایش سواد دیجیتال کاربران در تمام سطوح به ویژه کودکان و آگاه سازی آنها در خصوص مخاطرات فضای مجازی می تواند آنها را مجاب سازد تا به فضای مجازی خوش بین نباشند و به درخواست های دوستی ناشناس پاسخ ندهند و از ارسال تصاویر خصوصی خود برای دیگران خودداری نموده و در ورود به گروه ها و ترک زود هنگام گروه های نابهنجار، دقت نموده و تماس افراد غریبه را مسدود نمایند. بنابراین از آنجایی که تدابیر آموزشی و آگاهی ساز، مهم ترین رکن پیشگیری از جرائم فضای مجازی به حساب می آیند لذا تهیه و تدارک سخت افزاری و نرم افزاری در جهت آموزش نوجوانان، جوانان و والدین آنها بسیار ضروری به نظر می رسد.

منابع

- اکبری، لیلا (۱۳۹۰)، بررسی شیوه های پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان در قواعد و اسناد بین المللی، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تهران.

- بیات، بهرام؛ شرافتی پور، جعفر (۱۳۸۷)، **پیشگیری از جرم با رویکرد اجتماع محور**، تهران: معاونت اجتماعی نیروی انتظامی.
- پاک نیا، عبدالکریم (۱۳۸۲)، **حقوق متقابل والدین و فرزندان**، تهران: کمال الملک.
- جلالی، علی اکبر (۱۳۸۹)، **نظارت همگانی عامل پیشگیری جرایم در فضای مجازی**، مجله کارآگاه، ۱۲، ۶-۳۰.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۷)، **تفسیر تسنیم**، تحقیق و تنظیم عبدالکریم عابدینی، قم: اسراء.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۲)، **تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه**، ج ۱۱، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- خسروشاهی، قدرت الله؛ نامیان، پیمان؛ شکر بیگی، علیرضا (۱۳۹۰)، **پیشگیری از جرم در پرتو آموزه های دینی**، نشریه مهندسی فرهنگی، ۵۷-۵۸، ۸-۲۳.
- دهقانی، روح الله؛ شیدائیان آرانی، مهدی؛ میرخلیلی، سید محمود؛ دارابی، شهرداد (۱۴۰۰)، **نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی** مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۴، ۹۱-۱۱۴.
- رجبی پور، محمود (۱۳۸۷)، **مبانی پیشگیری اجتماعی از بزهکاری اطفال و نوجوانان**، تهران: منتهی.
- سلیمی، علی؛ داوودی، محمد (۱۳۸۰)، **جامعه شناسی کجروی**، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- فیض الاسلام، علی نقی (بی تا)، **ترجمه و شرح نهج البلاغه**، بی جا.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۷)، **فلسفه حقوق**، ج ۲، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کلینی، محمد بن یعقوب (بی تا)، **الکافی**، ج ۳، تهران: علمیه اسلامیة.
- کی نیا، مهدی (۱۳۷۰)، **مبانی جرم شناسی**، ج ۱، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- محمد نسل، غلامرضا؛ اشراقی، مهرداد (۱۳۸۸)، **نقش موقعیت در بزهکاری**، فصلنامه انتظام اجتماعی، ۳، ۷۹-۱۰۲.
- میر محمد صادقی، حسین (۱۳۷۹)، **توسعه قضایی**، نشریه دادرسی، ۲۱، ۳۲-۴۲.
- نجفی ایرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۹)، **پیشگیری از جرم (علوم جنایی)**، تهران: سمت.
- نجفی ایرندآبادی، علی حسین؛ هاشم بیگی، حمید (۱۳۷۷)، **دانش نامه جرم شناسی**، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

- یو، روبرکاری (۱۳۸۱)، **مداخله روانشناسی - اجتماعی زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه**، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله تحقیقات حقوقی، ۳۵-۳۶، ۲۶۷-۳۰۴.